

Henryk Kowalewicz

Oddział starych druków Biblioteki Głównej UAM

Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
Biblioteka 2/38, 167-171

1962

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

HENRYK KOWALEWICZ

ODDZIAŁ STARYCH DRUKÓW BIBLIOTEKI GŁÓWNEJ UAM

Artykuł niniejszy ma charakter wyłącznie informacyjny. Historia zbioru starych druków Biblioteki Głównej UAM oraz jego charakterystyka zostanie omówiona w innym miejscu. Tutaj podajemy nieco informacji dotyczących samej pracy Oddziału oraz danych, mogących się przydać korzystającym ze zbiorów czytelnikom. Stwierdzić należy, że zbiór starych druków tj. druków wydawanych w wiekach XV — XVIII (do r. 1890 włącznie) nie jest jeszcze w należytej mierze wyzyskiwany naukowo, co w pewnej mierze spowodowane było niedostatecznym informowaniem czytelnika o bogactwach materiałów w nim się znajdujących. Od pewnego czasu zauważyć można zmianę na lepsze. Zapoczątkowana została ona wydaniem przez dr Zofię Kawecką katalogu inkunabułów (*Materiały do katalogu inkunabułów Biblioteki Głównej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza*, Zesz. Naukowe UAM, Bibl. Gł. Zesz. 1, 1960, s. 87 — 143.). W tym samym roku ukazał się krótki artykuł informacyjny o Oddziale Starych Druków BUAM napisany przez dr Bożenę Szulc-Golską („Oddział zbiorów specjalnych Biblioteki Głównej UAM w Poznaniu⁶³”, *Bibliotekarz*, R. XXVII — 1960, nr 11-12, s. 351 — 353), w którym omówiono zbiory starych druków obok innych zbiorów specjalnych. Dokładniejsza charakterystyka i historia zbiorów podana została w dwóch artykułach opracowanych do druku w ramach Komisji Koordynacyjnej Bibliotek Wielkopolskich SBP przez pracowników Oddziału. Pracownicy Oddziału Starych Druków BUAM wykańczają obecnie *Katalog druków polskich z XVI w. Biblioteki Głównej UAM*, którego maszynopis w najbliższym czasie zostanie złożony do publikacji.

Historia Oddziału Starych Druków Biblioteki Głównej UAM jest stosunkowo krótka; obejmuje dziesięć ostatnich lat. Stworzenie oddzielnej komórki bibliotecznej zajmującej się opracowywaniem starych druków spowodowane było wielkim wzrostem ilościowym tych zbiorów, których katalogowanie i sposób magazynowania i udostępniania znacznie się różni od czynności bibliotekarskich związanych z opracowaniem i udostępnianiem zbiorów nowych. Było to konieczne, ponieważ zbiór starych druków stanowi poważną część ogólnego księgozbioru, a liczba woluminów dzieł wydanych przed wiekiem XIX sięga w Bibliotece prawie 60 000.

Wydzielanie poszczególnych agend późniejszego Oddziału Starych Druków odbywało się stopniowo. W 1929 r. stworzony został Referat Inkunabułów, który aż do r. 1958 prowadziła dr Zofia Kawicka. Inne jednak stare druki przez prawie 50 lat istnienia Biblioteki traktowane były jak druki nowe. Po drugiej wojnie nastąpiły dalsze etapy rozwoju. Początkowo zaczęto wydzielać stare druki magazynowo,

rezerwując dla nich pewną ilość sygnatur ogólnych (numerus currens). Właściwe oddzielenie starych druków od zbiorów nowszych nastąpiło dopiero w 1951 r. Powstał wtedy Referat Starych Druków wchodzący w skład Oddziału Zbiorów Specjalnych, posiadający już własny katalog, inwentarze, pracownię i magazyny. Referat ten został zarządzeniem Rektora UAM przemianowany w początkach r. 1959 na samodzielny Oddział Starych Druków.

Od powstania we wrześniu 1951 r. Referatu Starych Druków kierowała nim mgr Janina Formanowicz. Od początku istnienia Referatu pracował w nim mgr Henryk Kowalewicz, który po odejściu z Biblioteki dnia 1 II 1957 r. mgr Formanowicz objął kierownictwo Referatu, a następnie Oddziału Starych Druków. Z dniem 1 I 1957 r. podjął pracę w Referacie St. Druków mgr Józef Cybertowicz, poprzednio zatrudnionych w Oddziale Udostępniania. Obaj pracownicy stanowią obecnie stałą obsadę Oddziału.

Przez krótszy czas pracowali lub odbywali praktykę w latach 1951 – 54 mgr W. Klimas, mgr M. Krampierowa, mgr A. Kołodziejczak, mgr M. Stempniewicz, mgr Szereda, mgr M. Witkowski.

Prace magazynowe wykonywali następujący magazynierzy: W. Piela (przez kilka lat), M. Zakrzewski, J. Koprzas. Obecnie w magazynach starych druków pracuje J. Reguński.

Pracownię Starych Druków szereg razy przenoszono. Początkowo mieściła się w starym gmachu Biblioteki (pok. 17). Następnie została przeniesiona do nowego gmachu (na parterze, gdzie obecnie znajduje się magazyn starych druków), potem do innej części nowego gmachu (obecnie mieszkanie dr Z. Kaweckiej) i wreszcie do pok. 8/9 na I piętrze nowego gmachu, gdzie znajduje się obecnie.

Część starych druków, opracowana przed powstaniem Referatu, jeszcze teraz znajduje się między książkami nowszymi w magazynie ogólnym. Ilościowo ta partia jest znacznie mniejsza niż część zbiorów starych druków opracowanych po wojnie, znajdująca się w magazynie specjalnym.

Ze starych zasobów w magazynie ogólnym wycofano tylko dzieła najcenniejsze, przede wszystkim inkunabuły i polonica z XVI w, i przeniesiono do oddzielnego magazynku. Stare druki, opracowane po powstaniu wydzielonego Referatu, znalazły pomieszczenie w oddzielnym magazynie, do którego przeniesiono także książki ze starszego zasobu, posiadające sygnatury zarezerwowane.

Ze sprawami magazynów łączy się także zagadnienie zabezpieczenia książki zabytkowej przed zniszczeniem. Z tego powodu Oddział jest w stałym kontakcie z powstałą w ostatnich latach w Bibliotece Stacją Konserwacji Książki, chroniącą zagrożone przez szkodnika egzemplarze od zniszczenia. Przewiduje się planową akcją, która ma na celu całkowite usunięcie stale grożącego starym książkom niebezpieczeństwa niszczenia.

Aby uchronić stare druki przed zniszczeniem lub zagubieniem przez czytelnika, w Bibliotece przestrzega się szeregu zasad, powszechnie obowiązujących. Najważniejszą z nich jest udostępnianie starych druków tylko w Bibliotece, a w wypadku, gdy chodzi o egzemplarz szczególnie rzadki i zniszczony, czytelnik może korzystać z niego w Pracowni Starych Druków.

Zakres pracy Oddziału Starych Druków jest bardzo obszerny i nie ma przesady w powiedzeniu, że jest on biblioteką w pomniejszeniu. Wykonuje się w nim wszystkie zasadnicze czynności związane z gromadzeniem, opracowaniem, magazynowaniem, a także częściowo z udostępnianiem starych druków, które w zakresie książek nowych rozłożone są na szereg oddziałów bibliotecznych. W Oddziale Starych Druków książkę się przyjmuje, kataloguje, wprowadza do inwentarza i katalogu, stempluje i wkleja ekslibris, wstawia na półkę w oddzielnym magazynie. Obok tych prac, związanych bezpośrednio z bibliotecznym opracowaniem książek, pracownicy Oddziału wykonują cały szereg innych prac, zwłaszcza o charakterze porządkowym, mających na celu utrzymanie zbiorów w należytych stanie. Poza tym w Oddziale urządza się dla wycieczek pokazy książek zabytkowych połączone z prelekcjami i udziela się informacji bibliograficznych.

Oddział jest nastawiony na szybkie opracowanie starych druków znajdujących się w Bibliotece, a nie ujętych jeszcze katalogowo. Z tego powodu na czas późniejszy odkłada się pewne prace, nie stojące w pierwszym rzędzie potrzeb, jak np. katalogi rzeczowe, zestawy proveniencji etc. Podobnie uproszczono samo opracowanie książek, zgodnie z zaleceniami prof. dr A. Gryczowej i z powszechnie stosowaną w polskich bibliotekach praktyką. Stare druki kataloguje się zatem według skróconej instrukcji, jednak przy zastosowaniu pełnych badań bibliograficznych. Instrukcja katalogowa została w szczegółach wypracowana w Oddziale i niejednokrotnie odbiega od używanej obecnie przy drukach nowej instrukcji do katalogowania alfabetycznego. Przede wszystkim dotyczy to odmiennego traktowania haseł tytułowych. Odmienna instrukcja katalogowa do starych druków ułożona została z szeregu powodów, z których najważniejszymi są następujące: 1. Obecna instrukcja do katalogowania alfabetycznego druków nowych nie przewiduje szeregu wypadków rzadko spotykanych w kartkach tytułowych nowszych książek natomiast często występujących w starych drukach. 2. Ogólnie znane i używane w pracy nad starymi drukami bibliografie i katalogi polskie i obce nie są zgodne z obecną instrukcją katalogową i do nich trzeba było dostosować używaną obecnie w Oddziale Instrukcję do katalogowania starych druków. Ponieważ jednak szereg spraw dotyczących alfabetycznego opracowania starych druków nie został

jeszcze w skali ogólnopolskiej rozstrzygnięty, sprawie Instrukcji katalogowania, alfabetycznego zostanie poświęcony specjalny artykuł w Biuletynie Bibl. Gł. UAM.

W Oddziale nie prowadzi się tzw. akcesji. Ponieważ prawie bezpośrednio po skatalogowaniu książka zostaje wpisana do inwentarza, rolę książki akcesyjnej spełnia jednocześnie Księga inwentarzowa. Inwentarze starych druków założono we wrześniu 1951 r. W celu odróżnienia sygnatur starych druków od innych sygnatur, bibliotecznych, numer bieżący poprzedzony jest literami *SD*, a sygnatury inkunabułów skrótem *ink.* Inwentarze są podzielone według formatów bibliotecznych; w ten sam sposób ustawione są książki w magazynie. W Oddziale używa się zatem dwóch rodzajów formatów: biblioteczny (wysokość grzbietu), oznaczany przy sygnaturach rzymskich cyframi i bibliograficzny (składki), wpisywany tylko na kartę katalogową, niejednokrotnie pomocny przy określaniu wydania.

Do września 1951 r. włączano się karty katalogowe starych druków do katalogu ogólnego Biblioteki. Od tej daty opracowane książki posiadają karty katalogowe formatu międzynarodowego, które włączane są tylko do oddzielnego katalogu znajdującego się w Pracowni. Zasoby starsze, opracowane przed powstaniem Referatu, są zewidencjonowane w katalogu odpisów kart starych druków z katalogu głównego. Tak więc w pracowni Oddziału znajdują się dwa katalogi, obejmujące całość dotychczas opracowanych zasobów starych druków. Katalogi podzielone są na polonica i druki obce, a w obrębie tych dwu podstawowych grup według wieków. Oddział posiada tylko katalog autorski, a przy niektórych poszukiwaniach tematycznych daje się odczuć brak katalogu rzeczowego. Zostanie on sporządzony dopiero po skatalogowaniu starych druków Biblioteki dotychczas nie opracowanych.

Nieocenioną pomocą, nie tylko przy opracowaniu bibliotecznych książek, lecz także przy poszukiwaniach bibliograficznych wszelkiego rodzaju, jest zgromadzony w pracowni Oddziału księgozbiór podręczny. Znalazły się w nim podstawowe dzieła, bez których trudno sobie wyobrazić pracę nad starymi drukami, jak: *Bibliografia polską Estreichera*, *Holzmann-Bohatty Deutsches Anonymen-Lexikon*, *Barbiera Dictionnaire des ouvrages anonymes*, następnie dzieła z zakresu inkunabulistyki: *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, bibliografie Haina, Copingera i szereg innych pomocy bibliograficznych. Pracownia posiada także katalogi drukowane innych bibliotek. Wśród nich wyróżnia się kompletny katalog biblioteki Muzeum Brytyjskiego, składający się ze 111 tomów. Obok dzieł z zakresu bibliografii starych druków i historii drukarstwa, księgozbiór podręczny pracowni posiada najważniejsze publikacje dotyczące historii literatury i bibliografie specjalistyczne. Dzięki zebranych w księgozbiórze podręcznym bibliografiom, Oddział stał się ośrodkiem, informacyjnym dla innych bibliotek i dla czytelników badających problemy związane z dawną książką.

Tak zatem w ogólnych ramach przedstawiają się sprawy organizacji pracy w Oddziale Starych Druków BUAM. Omówienie samego zbioru starych druków, prac naukowych już wykonanych i zamierzonych, zostanie dokonane w przyszłości na łamach Biuletynu.

Na zakończenie kilka informacji dotyczących korzystania ze zbiorów starych druków: Książki drukowane w w. XV – XVIII (do r. 1800 włącznie) udostępnia się wyłącznie w Czytelni Głównej lub Pracowników Nauki. Wyjątkowo tylko wypożycza się książkę poza Bibliotekę, i to na ściśle określony przeciąg czasu. Wtedy wynagana jest pisemna zgoda kierownika Oddziału lub jego zastępcy.

Korzystać z katalogów, znajdujących się w pracowni można codziennie w godzinach 9-15. Możliwe jest także korzystanie z katalogów i z księgozbioru podręcznego pracowni w godzinach popołudniowych, jednak tylko po uprzednim zawiadomieniu. Również w godzinach 9-15 Oddział urządza pokazy książek zabytkowych dla wycieczek, połączone z prelekcjami. Zgłoszenie wycieczki w Oddziale Informacji Bibliograficznej Biblioteki powinno nastąpić przynajmniej na dwa dni na-
przód. W wypadku bardziej specjalnych zainteresowań należy skomunikować się bezpośrednio z Oddziałem Starych Druków.